

РОЗДІЛ І. РЕЛІГІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ

*Віктор Бондаренко**

УКРАЇНА: ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Неухильне дотримання основоположних принципів свободи совісті як важливого елемента загальнолюдських цінностей і невід'ємних прав людини є сьогодні ознакою відкритого демократичного суспільства. В умовах нових реалій, які склалися в Україні, Церква активно сприяє процесу духовного та національного відродження, розширює сферу свого соціального служіння.

Розвиток релігійного середовища країни свідчить про динамічне зростання кількості релігійних інституцій, збільшення питомої ваги населення, інтегрованого в різні види церковної діяльності, розширення соціальної сфери, де присутність церков і релігійних організацій є дедалі більш відчутною.

Водночас становлення релігійно-церковного комплексу характеризується як очевидним і динамічним його відродженням, так і напластуванням старих проблем і нових труднощів, які досить суттєві. Йдеться, в першу чергу, про негаразди в українському православ'ї, його розкол на три православні церкви. Цей розкол, по суті справи, розчленив усе наше суспільство, призвів до крайньої політизації релігійного середовища. По той чи інший бік вже стали не тільки окремі політичні діячі, народні депутати, а й цілі партії та депутатські фракції, а то і блоки. Це, безперечно, шкодить Україні. Цей розкол, до того ж, носить регіональний характер, що не може сприяти консолідації нашого суспільства, становленню й утвердженню незалежної України.

Ось чому церковна проблема стала загальнодержавною. Ситуація, що склалася, порушує мир, спокій і стабільність в державі, загрожує її безпеці, шкодить міжнародному іміджу України. Цілком зрозуміло, що все це турбує державу. Ситуація сягнула критичної точки. Лише споглядати й фіксувати деструктивні процеси ми не маємо морального права.

Завдання, що витікають з цієї ситуації, з одного боку, - зрозумілі і ясні, з іншого – надзвичайно масштабні і безпрецедентно складні. Однак необхідно діяти. Схематично шлях до мети можна позначити наступним логічним рядом: пошук компромісів, встановлення діалогу, подолання суперечностей з основних питань, об'єднання православних, утворення єдиної Помісної Української православної церкви та здобуття нею повної канонічної незалежності (автокефалії). Саме до такої моделі схиляються конструктивні церковні сили, а також державні органи, які не втручаючись в канонічні проблеми, готові всіляко сприяти цьому процесові.

В цьому контексті роботу центрального апарату Держкомрелігій та його структурних підрозділів на місцях, на наш погляд, слід сконцентрувати якраз на такому неупередженому, толерантному сприянні. Справа ця вельми делікатна. Тут недопустимий адміністративний тиск та будь-які невважені дії, які лише зашкодять процесу, зведуть розпочате нанівець.

Виходячи із впливу православ'я на розвиток українського суспільства, його питомої ваги в релігійному житті і, зрештою, його історичного значення, ми всі повинні чітко зрозуміти, що робота направлена на пошуки й реалізацію реальних шляхів до розв'язання довготривалих міжправославних протиріч і створення єдиної Української православної церкви, залишається одним з найпріоритетніших напрямків державно-церковної політики України на сучасному етапі, завданням номер один.

Інша проблема пов'язана з майновим забезпеченням релігійних організацій. На сьогодні лише 75 % релігійних громад мають культові споруди для задоволення своїх духовних потреб. Інтенсивний ріст кількості церковних об'єднань, значно випереджує

* Голова державного комітету України у справах релігій, д.філос.н., професор.

можливості їх матеріального та майнового забезпечення. Це породжує напругу в релігійному середовищі, невдоволення віруючих, їхні скарги в різні інстанції щодо фактів неухаги і формалізму в цій справі з боку місцевих органів влади. Майнові суперечки в деяких населених пунктах призводять до гострого протистояння між релігійними громадами, порушення громадського порядку та спокою. В цій ситуації держава докладає зусиль щодо повернення Церкві колишніх культових споруд і майна та сприяння релігійним організаціям у будівництві нових храмів.

Проте, тут очевидна й проблема недостатності правової бази. Треба також переглянути перелік об'єктів, які належить передати церкві. Вони склалися за участю місцевих органів влади, а треба було б залучити до цього релігійні організації. Час від часу, як відомо, держава повертається до цього переліку й розширює його. Але самими культовими приміщеннями процес повернення церковного майна не повинен обмежуватися. Треба глибоко і всебічно поглянути на проблему майна, відчуженого від церкви, і дати юридично обґрунтований висновок: що має бути повернуто негайно, що слід повернути в найближчій і більш віддаленій перспективі, а що передавати взагалі не можна.

Відомо, що в переважній більшості країн церква не володіє тими обсягами нерухомого майна, земель, лісів, рік, озер тощо, якими вона володіла 100, 200 чи 300 років тому. Повернення земель і, скажімо, виробничих потужностей релігійним організаціям є зараз досить проблематичним. Але, очевидно, має бути розв'язане питання повернення церкві некультових приміщень, якими вона володіла, з виділенням землі монастирям та іншим церковним одиницям, що завжди перебували на самоутриманні.

Далі хотілося б звернути увагу на таке серйозне питання державно-церковних відносин як освіта. Ми бачимо, що церква може впливати на навчальні плани й узагалі на освітній процес у загальноосвітній школі; бачимо досить потужний рух у напрямку викладання християнської етики у школах.

Водночас дуже й дуже багато країн накопичили величезний досвід існування загальноосвітньої школи під церковним патронатом. Церква засновує школи, а держава має змогу контролювати освітній стандарт. Існування таких шкіл великою, (якщо не найбільшою) мірою суголосне демократичним принципам. Мені довелося ознайомитися з такими школами у декількох країнах, і я б відзначив, що і поведінкою, і ставленням до навчання їхні учні суттєво відрізняються від своїх однолітків у так званих публічних школах. Результат, який демонструватимуть учні загальноосвітніх навчальних закладів, що ними опікується церква, і які, повторююсь, без жодних проблем зможуть перевірити відповідні державні установи, стане найкращим аргументом «за» чи «проти» існування кожної з них.

Викладання християнської етики – процес, який просувається з великими труднощами. Всі визнають, що виховний процес у школі є набагато гіршим, аніж це було б необхідним. І в той же час законодавча нерегульованість цього питання є абсолютно очевидною. Як відомо, відбулося кілька засідань Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, де воно розглядалося, в тому числі й за участю керівництва Міністерства освіти і науки. На сьогодні вирішено створити робочу групу, яка б працювала над підручником, навчальними планами, програмами тощо з християнської етики й визначила б реальне місце цього предмета в навчально-виховному процесі.

Наступне, не менш важливе. На наш погляд, необхідно здійснити і ряд додаткових заходів в плані максимального сприяння добродійній та милосердницькій діяльності Церкви. Внесок релігійних організацій в цю благородну і надзвичайно потрібну в нинішніх умовах справу важко переоцінити. Достатньо нагадати, що майже 50 % гуманітарної допомоги надходить до України саме по лінії Церкви. Важливо, що ця допомога знаходить конкретних адресатів.

Постійна робота здійснюється релігійними організаціями в рамках реалізації милосердницької програми «В ім'я Христа» та щорічної Всеукраїнської благодійної

акції «Милосердя». Така діяльність Церкви знаходить розуміння, підтримку і повагу в українському суспільстві. Проте маємо факти, коли окремі посадові особи, не розуміючи позитивного значення і не вникаючи в суть такої діяльності, ставлять її під сумнів і всіляко гальмують. Слід рішуче спростовувати подібні підходи й шукати шляхи до плідної співпраці.

Об'єктом постійної уваги органів, що відповідають за реалізацію державної політики щодо релігії та церкви, повинно бути сприяння розвитку релігійної самобутності корінних народів та національних меншин, їх взаємин з одновірцями за кордоном. Упродовж останніх років стало очевидним, що конгломерат нереалізованих релігійних та національних інтересів, може спричинити небажані для держави відцентрові тенденції. Вбачається, що державна політика стосовно цих релігійних організацій має спрямовуватися на:

- 1) підтримку їхньої релігійної інфраструктури;
- 2) мінімізацію їх залежності від закордонних релігійних центрів, а також недопущення перетворення конфесійного чинника на знаряддя етнічного й територіального сепаратизму;
- 3) залучення релігійних організацій національних меншин у процес взаємин України із їхніми етнічними країнами, вирішення у конструктивному дусі питань, пов'язаних з проблемами української діаспори;
- 4) сприяння розширенню взаємин релігійних організацій корінних народів і національних меншин з їхніми одновірцями за кордоном.

Щодо останньої тези, то тут слід зазначити, що міжнародні контакти релігійних організацій України, які здійснюються в рамках чинного законодавства, сприяють авторитету нашої держави в світовій спільноті. Це важливо. Однак маємо приклади і дещо іншого гатунку. Йдеться про те, що Україна стала об'єктом місіонерів нетрадиційних культів, сумнівних віровчень. Непоодинокі випадки, коли зарубіжні місіонери виявляють неповагу до чинного законодавства України, не рахуються із традиціями українського народу, громадською думкою. Минулого року задокументовані випадки порушення ними законодавства про свободу совісті та релігійні організації.

Із врахуванням специфіки культової практики новітніх релігій, загальноприйнятих міжнародних норм і приписів щодо них, а також положень вітчизняного законодавства, здійснення контролю за діяльністю таких формувань – справа досить складна. Її суть полягає в тому, щоб ввести діяльність неорелігій в конституційно-правове поле України. Тут має бути один принцип – дотримання закону. Подобається він чи ні – це закон і його необхідно виконувати беззастережно. Ми намагаємося, щоб усі іноземці, які займаються в Україні релігійною діяльністю, а також керівники релігійних організацій, що запрошують їх сюди, це розуміли.

Що ж до деструктивних культів, то шкідливий характер їх діяльності має бути доведений і припинений в установленому законодавством порядку.

Державно-церковні відносини – феномен багатоаспектний і дуже динамічний. Тому можливим вбачається лише окреслити проблему. А вона полягає в тому, що і суспільство, і держава, і релігійні організації розвиваються. І в Україні, як, втім, і в інших країнах, трансформуються економіка, суспільні відносини тощо, цей розвиток і пов'язані з ним зміни відбуваються дуже інтенсивно. Церква – як соціальна інституція, звичайно – на початку XXI ст. радикально відрізняється від тієї церкви, якою вона була на зламі 1980-х – 1990-х рр. І відповідно проблеми, які виникають у її відносинах з державою, інакші. Важливо прогнозувати можливі пункти загострення цих проблем і своєчасно відпрацьовувати механізми їхнього розв'язання. А самих проблем лякатися не випадає – безпроблемність означає відсутність розвитку.

Підсумовуючи, зазначу, що в системі Держкомрелігій працюють кваліфіковані, досвідчені спеціалісти, яким до снаги вирішення поставлених завдань.